



<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems

E-ISSN: 3041-8623

Vol. 13(4), 143-164

Received: 05.12.2024 Accepted: 11.02.2025

Research Paper

Understanding the Mindset of Protesting Women Regarding the Causes and Consequences of Protest Actions: A Qualitative Study of Imprisoned Female Protesters in Yazd

Ali Nikmanesh

Ph.D. candidate in Sociology of Social Problems of Iran, Faculty of Social Sciences, University of Yazd, Yazd, Iran
alinikmanesh1986@gmail.com

Ali Ruhani*

Associate professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Yazd, Yazd, Iran
aliruhani@yazd.ac.ir

Alireza Afshani

Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Yazd, Yazd, Iran
afshanalireza@yazd.ac.ir

Ahmad Kalateh Sadati

Associate professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Yazd, Yazd, Iran
asadati@yazd.ac.ir

Introduction

The surge of social movements in Europe and the United States during the 1960s and 1970s, alongside the transformation of social realities and emergence of social movements as a distinct phenomenon, has prompted social scientists to explore and analyze this field. Among various social movements, the women's movement has been a leading advocate for changing existing social structures. In recent years, Iran has developed into a "movement society" characterized by widespread social movements, with women increasingly taking on prominent roles. This trend was particularly evident during the protests of 2022. The participation of women in these protests, especially in conservative and traditionally structured cities like Yazd, holds significant research value. The experiences of women, who have been arrested or imprisoned during these protests, reveal the multifaceted and complex dimensions of their motivations, beliefs, and consequences of their actions. Imprisonment as one outcome of these protests reflects social and political pressures while also providing a context for a deeper analysis of the mindset and perceptions of protesting women. During their time in prison, these women have reassessed their beliefs, values, and future aspirations. Analyzing these experiences offers valuable insights into the underlying causes and mechanisms of this movement and the role of women within it. Therefore, this study focused on these women as the primary subjects of analysis.

Materials & Methods

This study utilized thematic analysis, a versatile qualitative research method designed to identify patterns and themes within the data. Thematic analysis facilitates summarization, organization, and interpretation of data, making it a fundamental technique in qualitative research.

Data collection involved semi-structured interviews with 8 female participants, who had taken part in the 2022 protests. These participants were aged between 28 and 43

years. The inclusion criteria required direct experience in street protests and a history of receiving a prison sentence or temporary detention, underscoring their resilience and commitment to their protest identities. The interviews were conducted after the participants had been released from prison or detention centers. Given the depth and complexity of the subject matter, in-depth interviews were chosen as the most suitable qualitative research method, owing to their flexibility and capability to capture detailed narratives. To

*Corresponding author

Nikmanesh, A., Ruhani, A., Afshani, A., Kalateh Sadati, A. (2024). Understanding the mindset of protesting women regarding the causes and consequences of protest actions: A qualitative study of imprisoned female protesters in Yazd. *Strategic Research on Social Problems*, 13(4), 143-164. <https://doi.org/10.22108/srsp.2025.144402.2087>



3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).



<https://doi.org/10.22108/srsp.2025.144402.2087>

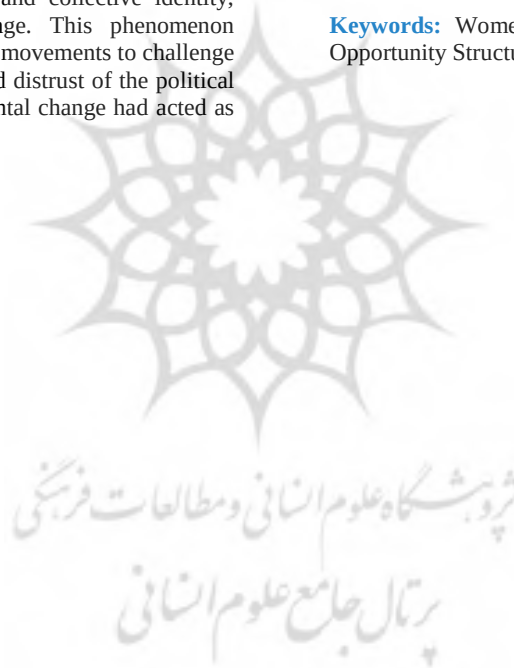
enhance the credibility of the data, the researchers established effective communication and allocated ample time for each interview, with sessions lasting approximately 2 hours.

Discussion of Results & Conclusion

Following the completion of interviews, data recording, and thematic analysis, the study identified 294 initial codes, 51 concepts, 16 primary themes, and ultimately 7 overarching themes: Belief in Women's Activism, Persistent Challenges, Acquired Capital from Protest Action, Alternative Building amid Distrust, Protest Strategies, Political and Cultural Imperatives, and Decline of Hope in Society. These themes culminated in the study's core concept: "Women-Centered Activism through Street Presence". The findings indicated that this movement centered on cultural and social change had empowered women to redefine their social identities. The belief in women's empowerment and their active participation in society reflected a significant shift in societal attitudes, highlighting the need to re-evaluate and address gender inequalities while positioning women as agents of social transformation. The persistent challenges faced by women in a patriarchal society, including legal and social inequalities, had fostered a sense of solidarity and collective identity, driving resistance for social change. This phenomenon aligned with broader efforts of social movements to challenge dominant cultural norms. Widespread distrust of the political system and the demand for fundamental change had acted as

powerful catalysts for organizing protests. This distrust coupled with the pursuit of new alternatives resonated with Alberto Melucci's theory of new social movements, which posited that the gap between formal systems and civil society had contributed to the emergence of such movements. Women had employed non-violent protest methods, utilizing social media networks and cultural symbols (such as removing the hijab), which had significantly influenced both the continuity of movement and public perceptions. These creative and strategic approaches to protest had yielded substantial social and cultural outcomes. One notable achievement of this movement had been the relaxation of hijab restrictions and an enhancement of women's self-confidence, reflecting the relative success of the protests. According to Alain Touraine's theory of new social movements, such movements reshape historical trajectories and drive major structural transformations—a perspective that aligned with the study's findings. By adopting the characteristics of new social movements, such as emphasizing individual and collective identity and leveraging modern strategies, this movement serves as a model for future socio-political transformations.

Keywords: Women, Protest, Social Movements, Political Opportunity Structure, Yazd.



پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی
سال سیزدهم، شماره پیاپی (۴۷)، شماره چهارم، ۱۴۰۳، ص ۱۴۳-۱۶۴
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۳

مقاله پژوهشی

فهم ذهنیت زنان معترض از علل و پیامدهای کنش‌های اعتراضی، مطالعه‌ای کیفی از زنان معترض زندانی در شهر یزد

علی نیک‌منش، دانشجوی دکتری بررسی مسائل اجتماعی ایران، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد،

ایران

alinikmanesh1986@gmail.com

علی روحانی ، دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

aliruhani@yazd.ac.ir

علیرضا افشانی، استاد، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

afshanalireza@yazd.ac.ir

احمد کلاته‌ساداتی، دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

asadati@yazd.ac.ir

چکیده

جنبش‌های اجتماعی در دهه‌های اخیر به‌عنوان پدیده‌هایی گسترده و تأثیرگذار در جوامع مدرن ظاهر شده‌اند. این جنبش‌ها به دلیل بهره‌گیری از ساختارهای شبکه‌ای، ابزارهای دیجیتال و الگوهای کنشگری متفاوت از جنبش‌های سنتی با عنوان «جنبش‌های اجتماعی جدید» شناخته می‌شوند. ماهیت غیرمتمرکز، انعطاف‌پذیری در سازمان‌دهی و استفاده گسترده از فناوری‌های ارتباطی مدرن از ویژگی‌های برجسته این نوع جنبش‌ها به شمار می‌روند. این خصوصیات نه تنها نحوه شکل‌گیری و گسترش آنها را تغییر داده، بلکه بر الگوهای قدرت، گفتمان عمومی و رفتار سیاسی نیز تأثیرات عمیقی گذاشته است. جامعه ایران به‌واسطه تجربه جنبش‌های فراگیر در طی سال‌های اخیر به «جامعه جنبش» بدل گشته است و زنان در این میان حضور چشم‌گیرتری دارند. به‌ویژه در اعتراضات سال ۱۴۰۱ این امر به‌وضوح قابل‌رویت بود. این پژوهش با روش کیفی به دنبال فهم ذهنیت زنان معترض از علل و پیامدهای کنش‌های اعتراضی زنان است. داده‌ها با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۸ نفر از زنان شرکت‌کننده در اعتراضات ۱۴۰۱ صورت گرفت. معیار شمول در مصاحبه، تجربه اعتراض خیابانی و حکم زندان بوده است که نشان‌دهنده استواری و پایداری در هویت اعتراضی است. پس از انجام مصاحبه و تحلیل داده‌ها ۷ مضمون اصلی شامل «باور به کنش‌های زنان»، «چالش‌های دائمی»، «سرمایه اکتسابی از کنش اعتراضی»، «آلترناتیو سازی در پرتو بی‌اعتمادی»، «روش‌های مبارزاتی»، «الزامات سیاسی_فرهنگی» و «افول امید در جامعه» استخراج شد؛ درنهایت ابرمضمون اصلی پژوهش با عنوان «کنشگری زن‌محور» از طریق حضور در خیابان بر ساخت شد.

واژه‌های کلیدی: زنان، اعتراض، جنبش‌های اجتماعی، ساختار فرصت سیاسی، یزد

* نویسنده مسئول



مقدمه و بیان مسئله

فوران جنبش‌های اجتماعی از دهه‌های ۶۰ و ۷۰ میلادی در اروپا و آمریکا، تغییر در واقعیت اجتماعی و عینیت‌یافتن مسئله‌ای به نام جنبش‌های اجتماعی، رشد و گسترش جنبش‌های زنانه، نظریه‌پردازان و محققان علوم اجتماعی را به شناخت، پژوهش و تحلیل در این حوزه وادار کرد؛ تاجایی‌که جامعه‌شناس شهیری همچون «آلن تورن»^۱ اذعان می‌دارد که جنبش‌های اجتماعی، موضوع اصلی جامعه‌شناسی هستند (نش، ۱۳۸۴: ۱۶۲). به اعتقاد برخی از اندیشمندان علوم اجتماعی، جنبش‌های اجتماعی «آفرینندگان جامعه، فرهنگ و فضا» هستند؛ ازاین رو فهمیدن جنبش‌های اجتماعی اهمیت و ضرورت دارد (کاستلز، ۱۳۸۴: ۹۸).

از میان انواع گوناگون جنبش‌های اجتماعی، جنبش زنان یکی از داعیه‌داران اصلی تغییر مناسبات موجود به حساب می‌آید. در قرن بیستم، جنبش فمینیستی به‌عنوان یکی از بحث‌برانگیزترین و تأثیرگذارترین جنبش‌های اجتماعی و فکری در سطح جهانی شناخته شده است. این جنبش نقشی کلیدی در شکل‌دهی به بسیاری از تغییرات اجتماعی، سیاسی و حقوقی مرتبط با وضعیت زنان در جوامع مختلف ایفا کرده است. از مهم‌ترین دستاوردهای آن می‌توان به گسترش حضور زنان در عرصه‌های عمومی اشاره کرد که شامل مشارکت فعال در اقتصاد، تصدی مناصب مختلف دولتی، کسب حق رأی و عضویت در نهادهای قانون‌گذاری نظیر پارلمان‌ها، کابینه‌های دولت و دستگاه قضایی می‌شود؛ علاوه‌براین، جنبش فمینیستی توانسته است زمینه‌های بهره‌مندی زنان از حقوق مدنی و اجتماعی را فراهم آورد که این امر تأثیرات عمیقی بر بازتعریف نقش جنسیتی در جوامع داشته است. این تغییرات نه‌تنها موجب افزایش برابری جنسیتی شده‌اند، بلکه به بازسازی ساختارهای سنتی قدرت و ارتقای مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌های کلان اجتماعی نیز کمک کرده‌اند. درمجموع، جنبش فمینیستی را می‌توان نیروی محرکه‌ای اساسی در فرایند

مدرنیزاسیون و توسعه پایدار دانست (مشیرزاده، ۱۳۸۳: ۱۵).

به بیان دیگر، جنبش زنان در حال حاضر، حامل و عامل بسیاری از تغییرات اجتماعی است که ازطریق سیاست و مداخله‌ای نوین «انقلاب بی‌صدایی» را نوید می‌دهد. اهمیت و ضرورت درخصوص جنبش زنان دو چندان می‌شود؛ زیرا جنبش زنان چالشی بنیادی با چارچوب‌های اصلی نظام مردسالاری ایجاد می‌کند و چشم‌انداز آن پدیدآمدن تغییراتی در نهادهای نظم موجود است. به اعتقاد هابرماس مبارزه علیه سرکوب مردسالارانه و مقاومت در برابر سلطه غالب و دیرینه و سستی مردان در سطح خانواده و جامعه و مبارزه برای خلاصی و رهایی از قید وعده‌ای که ریشه در حقوق و اخلاقیات ابزارگرایانه دارد، انگیزه‌های لازم و کافی را در اختیار جنبش فمینیستی قرار می‌دهد تا به جنبشی «تهاجمی و اعتراضی» نیرومند تبدیل شود. این در حالی است که به نظر وی، سایر جنبش‌ها و نهضت‌ها ماهیتی «تدافعی» دارند و عمدتاً متأثر از ظرفیت‌های مقاومت و عقب‌نشینی هستند (هابرماس، ۱۳۸۴: ۵۲۹)؛ بدین ترتیب، درک این موضوع که جنبش زنان با رهیافتی اعتراضی و تهاجمی قصد ایجاد تغییراتی اساسی را در نظام مردسالاری دارد، اهمیت و ضرورت مطالعه و تحقیق درباره آن را مجدداً گوشزد می‌کند.

درکشور ایران نیز، که با انقلاب مشروطه حضور مردم در فرایند تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی را به‌صورت قانونی فراهم کرد، از همان ابتدا زنان سعی در حضور در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی داشتند و اولین انجمن‌های زنانه تشکیل شد. درتاریخ ۱۲۰ ساله اخیر ایران فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی زنان با فرازونشیب‌هایی همراه بوده است و متأثر از سه گفتمان مدرنیته، گفتمان انقلاب و گفتمان اسلامی کردن قرار داشته است؛ اما به تبع تغییراتی که در نوع جنبش‌های زنانه و ماهیت آن در چندین سال اخیر ایجاد شده است و از جنبش‌های مادی به فرامادی (جنبش‌های سبک زندگی) تغییر کرده است، زن، نوع زندگی و پوشش وی و آزادی انتخاب و اراده به هدف و شعار اصلی زنان تبدیل شده است که نمونه بارز آن را در جنبش «زن، زندگی، آزادی»

¹ Touraine

کنش‌ها در زندگی شخصی و اجتماعی آنان پاسخ دهد. تحلیل این موضوع نه تنها به غنای ادبیات موجود درباره جنبش‌های اجتماعی زنان در ایران کمک می‌کند، بلکه می‌تواند ابزار مهمی برای طراحی سیاست‌های اجتماعی و فرهنگی در راستای درک بهتر نیازها و مطالبات زنان باشد. فهم ذهنیت زنان معترض، در بستری که جنبش‌های اجتماعی به‌عنوان عامل تغییر اجتماعی عمل می‌کنند، می‌تواند بینش‌های ارزشمندی برای جامعه‌شناسان، سیاست‌گذاران و کنشگران اجتماعی ارائه دهد.

پیشینه تحقیق

جلائی‌پور و قنبری (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «واکاوی کنشگری زنان در اعتراضات پاییز ۱۴۰۱ و پیامدهای آن بر جامعه و نظام سیاسی» با مطالعه‌ای کیفی و روش نظریه زمینه‌ای و مصاحبه با ۲۸ زن کنشگر سیاسی و اجتماعی، ریشه‌های اجتماعی حضور زنان در اعتراضات پاییز ۱۴۰۱ و نشان‌دادن پیامدهای آن را برای جامعه و حکومت بررسی کردند و این‌گونه نتیجه گرفتند که «تغییرات ارزشی و نگرشی در زنان و پذیرش نیافتن آن از سوی حکومت به همراه چند دهه کنترل پوشش و سبک زندگی زنان و گره‌زدن آن با هویت سیاسی حکومت، تقابل آنان با نظام سیاسی را تشدید کرده است. این اعتراضات پیامدهای جنسیتی، اجتماعی و فرهنگی برای جامعه دارد و درعین حال پوشش زنان را مسئله‌ای جدی برای حکومت کرده است. این لایه اعتراضی، اعتراض زنانه مبتنی بر بازپس‌گیری سبک زندگی و از نوع جنبش‌های اجتماعی جدید بود و به کسانی مربوط است که تجربه «کنترل» و «تحقیر» در تجربه زیسته‌شان دارند. تکرارشدن شعار «زن، زندگی، آزادی» در این جنبش، مطالبه «آزادی اجتماعی و فرهنگی» و اعتراض به زندگی دستوری و حکومتی است که ماهیتی هدایت‌گرایانه دارد» (جلائی‌پور و قنبری: ۱۴۰۳، ۲۸۷-۳۰۶).

جمیری و کشاورز (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی ناآرامی‌های خشونت‌آمیز پاییز ۱۴۰۱ تفاوت

می‌توان دید. این جنبش یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های تاریخی است که در آن زنان نه تنها به‌عنوان کنشگران اصلی، بلکه به‌عنوان نمادهای تغییر و مقاومت در برابر ساختارهای اجتماعی و سیاسی ظاهر شدند. این جنبش که ریشه در مطالبات دیرینه حقوق زنان دارد، به بستری برای اعتراض به نابرابری‌های اجتماعی و سیاسی گسترده‌تر نیز تبدیل شد. مشارکت زنان در این جنبش به‌ویژه در شهرهایی مانند یزد که دارای ساختارهای اجتماعی محافظه‌کارانه و سنتی است، از اهمیت پژوهشی ویژه‌ای برخوردار است. تجربه زنان معترضی که در جریان این جنبش زندانی شده‌اند، گویای ابعاد چندلایه و پیچیده‌ای از انگیزه‌ها، باورها و پیامدهای کنش‌های اعتراضی است. زندان به‌عنوان یکی از پیامدهای این اعتراضات، فضایی است که می‌تواند هم بازتاب‌دهنده فشارهای اجتماعی و سیاسی باشد و هم بستر تحلیل عمیق‌تری از ذهنیت و ادراک زنان معترض را فراهم کند. این زنان در تجربه خود از زندان، بازنگری در باورها، ارزش‌ها و چشم‌اندازهای آینده را تجربه کرده‌اند. تحلیل این تجارب می‌تواند به فهم بهتر از چرایی و چگونگی شکل‌گیری این جنبش و نقش زنان در آن کمک کند.

در حوزه جنبش‌های زن‌محور در ایران تحقیقات داخلی (جلائی‌پور و قنبری، ۱۴۰۳؛ کریمی، ۱۳۸۵؛ جمیری و کشاورز، ۱۴۰۳؛ توحیدلو، ۱۴۰۲) و خارجی (Naunov, 2024; Afary & Anderson, 2023; Gheytauchi & Moghadam, 2014) متفاوتی صورت گرفته است؛ ولی این مطالعات عمدتاً به ابعاد کلان جنبش‌های اجتماعی توجه کرده‌اند و کمتر به بررسی کیفی و عمیق ذهنیت و تجربه زیسته معترضان به‌ویژه زنان توجه شده است. درحالی‌که تحلیل کیفی می‌تواند ابزار مناسبی برای واکاوی ابعاد اجتماعی و روانی مشارکت زنان در این جنبش باشد، به‌ویژه در مناطقی چون یزد که ویژگی‌های فرهنگی خاص آن می‌تواند بر ماهیت کنش‌های اعتراضی تأثیر بگذارد. این پژوهش بر آن است تا با تمرکز بر زنان زندانی که در جریان جنبش «زن، زندگی، آزادی» در یزد بازداشت شده‌اند، به پرسش‌هایی نظیر انگیزه‌های مشارکت و پیامدهای این

(توحیدلو: ۱۴۰۲، ب، ۳۱۲-۲۹۳).

کریمی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «جنبش‌های جدید اجتماعی و هویت با تأکید بر ایران» عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و رشد جنبش زنان را بررسی کرده است. به گفته او، عواملی مانند گسترش بوروکراسی، افزایش دسترسی به آموزش عالی، آگاهی بیشتر زنان از حقوق مدنی و شهروندی، رشد اشتغال زنان و نوسازی تدریجی جامعه، زمینه‌ساز توسعه این جنبش بوده‌اند.

وی همچنین تأکید دارد که انتشار مفاهیم مرتبط با توسعه سیاسی و مدرنیته به ایجاد و گسترش سازمان‌های زنان و تقویت همکاری میان آنها کمک کرده است. از سوی دیگر، افزایش مطبوعات رسمی و رسانه‌های الکترونیکی مرتبط با جنبش زنان، نقشی کلیدی در اطلاع‌رسانی، بیان مطالبات و ایجاد همبستگی میان گروه‌های مختلف این جنبش ایفا کرده است (کریمی، ۱۳۸۵: ۱۷۰-۱۷۴).

نونو (۲۰۲۴) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر جنسیت معترضان بر واکنش‌های عمومی به اعتراضات و سرکوب اعتراضی» بررسی می‌کند که چگونه جنسیت معترضان واکنش‌های عمومی به اعتراضات و سرکوب اعتراضی را شکل می‌دهد. او با استفاده از مطالعه‌ای پیمایشی نشان می‌دهد که اعتراض‌هایی که شامل مشارکت گسترده زنان است، در مقایسه با اعتراض‌های مردانه کمتر خشونت‌آمیز و مستحق سرکوب تلقی می‌شوند (Naunov: 2024, 1-17).

آفاری و اندرسون (۲۰۲۳) در مقاله‌ای با عنوان «زن، زندگی، آزادی: خاستگاه قیام در ایران» به ریشه‌های عمیق‌تری از شکل‌گیری اعتراضات در سال ۱۴۰۱ در ایران می‌پردازند و ریشه آن را به اعتراضات زنان پس از جنبش مشروطه در ایران و بهره‌مند نبودن زنان از حقوق اساسی و طبیعی خود می‌دانند. آنها تفاوت این جنبش زنان با جنبش‌های قبلی را میل به تغییر اساسی اجتماعی از طرف زنان می‌دانند (Afary & Anderson: 2023, 82-98).

قیطانچی و مقدم (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان «زنان، اعتراضات اجتماعی و فعالیت‌های رسانه‌ای جدید در

جنبش زن، زندگی، آزادی در سال ۱۴۰۱ را با سایر اعتراضات قبل از آن بررسی کردند و شکل‌گیری این جنبش را به تغییرات فرهنگی و ارزشی و مسائل موجود در حوزه زنان، حضور چشمگیر زنان در فعالیت‌های اجتماعی و مجازی می‌دانند (جمیری و کشاورز: ۱۴۰۳، ۳۲۲-۲۹۷).

توحیدلو (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «فراترکیب تحلیل‌های موجود درباره اعتراض‌های ۱۴۰۱ ایران» به تعداد ۸۶ سخنرانی و یادداشت تحلیلی درخصوص جنبش «زن، زندگی، آزادی» و پاسخ به چرایی شکل‌گیری، حضور زنان، پیامدهای آن و آینده این جنبش را تحلیل کرده است و چرایی آن را انواع تبعیض، نابرابری و شکاف‌های متعددی می‌داند که در حوزه‌های مختلف برای زنان وجود دارد. حضور زنان را مرتبط با محدودیت‌های گسترده سیاسی، اجتماعی، حقوقی و خانوادگی برای آنها نسبت می‌دهد. تولید سوژه جدید، شکل‌گیری اجتماعات هویت‌جو، تحول در عادت‌واره‌ها و هنجارها از پیامدهای این جنبش است و آینده آن را مرتبط به وقوع حوادث مشابه نسبت می‌دهد (توحیدلو: ۱۴۰۲، الف، ۱۴۵-۱۷۹).

توحیدلو (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی نظری جنبش زندگی، اصلاحات یا لحظه انقلابی (براساس تجربه تولیدشده در اعتراضات ۱۴۰۱ ایران)» جنبش‌های اجتماعی به‌ویژه جنبش «زن، زندگی، آزادی» که در سال ۱۴۰۱ در ایران شکل گرفت را بررسی نظری کرده است. نویسنده از منظری جامعه‌شناختی و سیاسی، این جنبش را در چارچوب مفاهیمی مانند لحظه انقلابی (تغییر اساسی در خواسته‌ها و آگاهی جمعی جامعه به‌ویژه زنان و جوانان)، اصلاحات (تغییر در سیاست‌گذاری مرتبط با زنان) و جنبش زندگی (حق زندگی، آزادی و برابری) تحلیل می‌کند و نتیجه می‌گیرد که جنبش «زن، زندگی، آزادی» نه تنها جنبشی اعتراضی، بلکه جنبشی هویتی و اجتماعی است که می‌تواند تأثیرات عمیقی بر آینده سیاسی و اجتماعی ایران داشته باشد. نویسنده تأکید می‌کند که این جنبش نشان‌دهنده تغییر اساسی در خواسته‌ها و انتظارات جامعه ایران به‌ویژه نسل جوان و زنان است

چارچوب مفهومی

نظریه نقش مهمی در پژوهش کیفی ایفا می‌کند؛ اگرچه این نقش با پژوهش‌های کمی متفاوت است. نقش‌های اصلی نظریه در پژوهش کیفی عبارت‌اند از: چارچوب مفهومی، حساس‌سازی، تفسیر داده‌ها، مقایسه یافته‌ها، توسعه نظریه، انتخاب روش و ارتباط با ادبیات موجود (فلیک، ۱۴۰۱). در این تحقیق برای صورت‌بندی بهتر تحقیق از چارچوب‌های مفهومی استفاده می‌شود. چارچوب مفهومی این تحقیق مبتنی بر نظریات فمینیستی و نظریه جنبش‌های اجتماعی جدید است. این نظریه‌ها به این دلیل استفاده شده است که توانایی تبیین و تحلیل در حوزه کنشگری زنان را در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد. در پژوهش‌های کیفی به‌ویژه با رویکرد تحلیل مضمون، چارچوب مفهومی نقش کلیدی در هدایت فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها ایفا می‌کند. این چارچوب به پژوهشگر کمک می‌کند تا مفاهیم و مضامین اصلی را شناسایی و داده‌ها را در چارچوبی منسجم تحلیل کند؛ به‌علاوه، این نظریه‌ها به ما کمک می‌کنند تا سؤالات پژوهش را به‌صورت هدفمند طراحی و یافته‌ها را در چارچوبی نظری تفسیر کنیم؛ برای مثال، در تحلیل تجربه‌های زنان معترض از نظریه‌های فمینیستی برای درک چگونگی شکل‌گیری هویت مقاومت استفاده می‌شود؛ در نهایت، این نظریه‌ها نه به‌عنوان چارچوبی سخت‌گیرانه، بلکه به‌عنوان ابزارهایی انعطاف‌پذیر برای هدایت فرایند تحلیل مضمون به کار گرفته می‌شوند. این رویکرد کاملاً با ماهیت پژوهش‌های کیفی سازگار است؛ زیرا در این نوع پژوهش‌ها نظریه‌ها به‌جای پیش‌فرض‌های ثابت به‌عنوان چارچوب‌هایی برای کشف مفاهیم جدید و تفسیر داده‌ها استفاده می‌شوند.

نظریه فمینیسم

فمینیسم به‌عنوان مجموعه‌ای از جنبش‌ها، نظریه‌ها و فلسفه‌های مختلف، تفاوت‌های جنسیتی و ساختارهای اجتماعی مرتبط با آن را بررسی و نقد می‌کند. این رویکرد، موضوعاتی همچون تبعیض جنسیتی، رفتارهای قالبی،

خاورمیانه و شمال آفریقا» میزان شیوع بهره‌گیری از ابزارهای ارتباطی و رسانه‌ای جدید توسط زنان در جنبش‌های اجتماعی و تأثیرات را بر نقش‌های زنان به‌عنوان عوامل جمعی تغییر اجتماعی بررسی کرده‌اند و در نتیجه‌گیری خود بیان می‌کنند «ما فعالیت رسانه‌ای زنان و نقش آنها در تحولات اجتماعی منطقه را با تمرکز بر چهار مورد بررسی می‌کنیم: اعتراضات سبز ایران و جنبش فمینیستی آن، انقلاب‌های سیاسی ۲۰۱۱ در تونس و مصر و مبارزات زنان از آن زمان و جنبش تدریجی در مراکش برای حقوق زنان و دموکراتیک‌کردن جامعه»؛ درنهایت بیان می‌کنند: «میزان فعالیت‌های سایبری زنان، میزان مطالعه محتوای رسانه‌های نوین و میزان دسترسی به این رسانه‌ها بر میزان موفقیت زنان بر نقش‌آفرینی در حوادث اجتماعی و سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای تأثیر می‌گذارد» (Gheytanchi & Moghadam: 2014, 1-26).

در جمع‌بندی از تحقیقات انجام‌شده می‌توان نتیجه گرفت که جنبش «زن، زندگی، آزادی» در سال ۱۴۰۱ ایران، بازتاب تغییرات فرهنگی و نگرشی زنان و اعتراض به کنترل‌های گسترده بر پوشش و سبک زندگی آنان بود. این جنبش با شعارهایی مانند «زن، زندگی، آزادی» خواستار آزادی‌های اجتماعی و فرهنگی و مخالفت با زندگی دستوری بود. تحقیقات نشان می‌دهد این جنبش پیامدهای جنسیتی، اجتماعی و فرهنگی داشته و چالش‌هایی برای نظام سیاسی ایجاد کرده است. حضور گسترده زنان، استفاده از رسانه‌های جدید و تغییرات ارزشی از عوامل کلیدی شکل‌گیری آن بودند. این جنبش، به‌عنوان یک لحظه انقلابی، تحولات اساسی در خواسته‌های جامعه به‌ویژه زنان و جوانان را نشان می‌دهد و تأثیرات عمیقی بر آینده ایران خواهد داشت. نکته متمایز تحقیق حاضر علاوه بر فهم ذهنیت زنان معترض زندانی از طریق تحلیل مضامینی که در مصاحبه‌های انجام‌شده با آنها به دست آمده، توجه به تجربه زیسته زندان‌رفت‌ها یا بازداشت‌شدن آنهاست که در این تحقیقات به آن اشاره نشده است.

تعاملات مشهود است.

در رویکرد جامعه‌شناسی معرفت فمینیستی بر نقش ساختارهای قدرت در تولید دانش تأکید دارد و دانش عمومی را بازتابی از منافع گروه‌های مسلط می‌داند. فمینیست‌ها تأکید می‌کنند که دانش اجتماعی به‌جای بازتاب حقیقتی مطلق، بیانگر علایق و تجربیات سلطه‌گران است. آنها بر این باورند که سلطه ایدئولوژیک ابزاری کلیدی برای حفظ ساختارهای اجتماعی نابرابر است.

در سطح خرد، نظریه‌های فمینیستی تعاملات روزمره بین زنان و مردان را تحلیل می‌کنند. این تعاملات چه در محیط‌های کاری و چه در روابط شخصی متأثر از ساختارهای کلان قدرت قرار دارند. ورود متغیرهایی همچون نژاد و طبقه به این تحلیل‌ها ابعاد پیچیده‌تری از نابرابری جنسیتی را آشکار می‌کند.

همچنین فمینیسم علاوه بر نقد و تحلیل ساختارهای اجتماعی نابرابر بر ضرورت تغییر این ساختارها نیز تأکید دارد. این رویکرد نه تنها به بازتعریف دانش و نظم اجتماعی می‌پردازد، بلکه تلاش می‌کند با شناسایی و اصلاح نابرابری‌های ریشه‌دار، فضایی عادلانه‌تر برای تعاملات اجتماعی و جنسیتی ایجاد کند (ریتزر، ۱۳۹۵: ۶۰۷-۶۵۹).

شیء‌انگاری، نابرابری و نظام‌های مردسالاری یا پدرسالاری را در کانون توجه خود قرار می‌دهد. جوهره اصلی فمینیسم تأکید بر این اصل است که حقوق، مزایا، وظایف و جایگاه اجتماعی نباید براساس جنسیت تعیین شوند (Miller, 1976: 87).

یکی از تحلیل‌های مهم درباره نظریات فمینیستی را ریتزر^۱ (۱۳۹۵) در کتاب *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر* ارائه می‌دهد. او نظریات فمینیستی را در چهار بخش اصلی طبقه‌بندی می‌کند:

۱. جامعه‌شناسی معرفت فمینیستی: این حوزه بر این باور است که دانش انسانی همواره متأثر از جایگاه اجتماعی کنشگران است. معرفت نه مطلق و بی‌طرف، بلکه محدود، متغیر و متأثر از روابط قدرت است. این رویکرد، دانش را بازتاب علایق و تجربه گروه‌های مسلط در جامعه می‌داند و آن را «معرفت‌شناسی دیدگاه فمینیستی» می‌نامد.

۲. مدل جامعه فمینیستی: فمینیست‌ها ساختارهای اجتماعی را نه تنها به عنوان تولیدکننده کالاها، بلکه به عنوان سازنده ترتیباتی همچون خانه‌داری، گرایش جنسی، صمیمیت، مذهب و سیاست تحلیل می‌کنند. این ساختارها نه تنها قوانین و ارزش‌های اجتماعی را تعیین می‌کنند، بلکه نقش مهمی در تثبیت سلطه ایدئولوژیک دارند.

۳. الگوی تعامل اجتماعی فمینیستی: از دیدگاه فمینیست‌ها تعامل اجتماعی میان زن و مرد به‌طور ساختاری توسط شرایط کلان اجتماعی الگوبندی شده است. این تعاملات بازتابی از نابرابری‌های قدرت، نژاد و طبقه هستند. زنان در این تعاملات تابع ساختارهای قدرتی هستند که به‌طور سیستماتیک آنان را در موقعیت فرودستی قرار می‌دهد.

۴. تمرکز بر سطح ذهنی تجربه اجتماعی: نظریه‌های فمینیستی خرد بر چگونگی تعامل کنشگران در هنگام مواجهه با یکدیگر تمرکز دارند. این دیدگاه معتقد است که کنش‌های اجتماعی جنبه واکنشی دارند و تفاوت‌های قدرت در این

¹ Ritzer

جدول ۱- شمای کلی از نظریه فمینیسم

Table 1- Feminism theory schema

توضیحات تکمیلی	رابطه با ساختارهای قدرت	نقش هویت	اهداف جنبش‌ها	مفاهیم کلیدی	بخش نظریات فمینیستی
این رویکرد بر این باور است که دانش به‌عنوان ابزاری برای حفظ سلطه ایدئولوژیک روابط قدرت قرار دارد.	دانش به‌عنوان ابزاری برای حفظ سلطه ایدئولوژیک	هویت به‌عنوان ابزاری برای بازتعریف دانش و تجربه زنان	نقد دانش موجود و تولید دانش از دیدگاه فمینیستی	دانش متأثر از جایگاه اجتماعی، معرفت بازتاب‌علاقه گروه‌های مسلط	جامعه‌شناسی معرفت فمینیستی
این مدل چگونگی شکل‌گیری و تثبیت نابرابری‌ها را از طریق ساختارهای اجتماعی بررسی می‌کند.	ساختارهای اجتماعی به‌عنوان ابزارهایی برای حفظ نابرابری	هویت به‌عنوان ابزاری برای مقاومت در برابر ساختارهای نابرابر	تحلیل نقش ساختارها در تثبیت نابرابری و تغییر آنها	ساختارهای اجتماعی سازنده ترتیباتی مانند خانه‌داری، گرایش جنسی و سیاست	مدل جامعه فمینیستی
این الگو نشان می‌دهد که تعاملات روزمره متأثر از ساختارهای کلان قدرت قرار دارند و زنان در موقعیت فرودستی قرار می‌گیرند.	تعاملات بازتابی از نابرابری‌های ساختاری هستند.	هویت به‌عنوان ابزاری برای بازتعریف نقش زنان در تعاملات اجتماعی و تغییر آنها	تحلیل تعاملات بین زنان و مردان متأثر از ساختارهای کلان قدرت	تعاملات بین زنان و مردان متأثر از ساختارهای کلان قدرت	الگوی تعامل اجتماعی فمینیستی
این بخش بر چگونگی تجربه زنان از نابرابری و تفاوت‌های قدرت در تعاملات روزمره تمرکز دارد.	تعاملات روزمره به‌عنوان بازتابی از نابرابری‌های ساختاری	هویت به‌عنوان ابزاری برای بازتعریف تجربه ذهنی زنان از نابرابری و تجربیات این زنان	تحلیل تجربه ذهنی زنان از نابرابری و تغییر این تجربیات	تفاوت‌های قدرت در تعاملات روزمره، تجربه ذهنی زنان از نابرابری	تمرکز بر سطح ذهنی تجربه اجتماعی

نظریه جنبش‌های اجتماعی جدید

نگاهی اجمالی به جنبش‌های زن‌محور در چند دهه اخیر نشان می‌دهد که به تبع تغییر ارزش‌های زنان از مادی به فرامادی، بُعد سیاسی جنبش‌های زن‌محور به اجتماعی تغییر کرده است؛ بنابراین، براساس همین تغییرات نظریه‌های جدید جنبش‌های زن‌محور نیز به حوزه اجتماعی این جنبش‌ها توجه کرده‌اند که از مهم‌ترین نظریه‌پردازان آن می‌توان به آلن تورن، یورگن هابرماس، آلبرتو ملوچی و مانوئل کاستلز اشاره کرد. آلن تورن (۱۴۰۱) جنبش‌های اجتماعی را به‌عنوان پدیده‌های محوری در جامعه‌شناسی تحلیل می‌کند و بر دو

مفهوم کلیدی «کنش جمعی» و «تاریخ‌مندی» تأکید دارد. از دیدگاه او جنبش‌های اجتماعی به‌عنوان کنش‌های جمعی در برابر الگوهای فرهنگی مسلط شکل می‌گیرند و هدف اصلی آنها تغییر یا اصلاح این الگوهاست. تورن معتقد است که این جنبش‌ها نه تنها ابزارهایی برای اعتراض، بلکه بخشی جدایی‌ناپذیر از حیات اجتماعی هستند و نقش اساسی در شکل‌دهی به مسیرهای تاریخی جوامع ایفا می‌کنند. او تأکید می‌کند که جنبش‌ها در پاسخ به شرایط جدید اجتماعی ظهور می‌یابند که موجب تسلط گروه‌های خاص بر فرایندهای الگوسازی و ارزش‌گذاری می‌شوند.

¹ Historicization

تورن سه اصل اساسی برای شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی معرفی می‌کند:

اصل هویت: جنبش‌ها باید هویت مشخصی داشته باشند؛ شامل اعضا، اهداف و منافع مشخص.

اصل مخالفت: جنبش‌ها در برابر نیروهای مقاومت و وضعیت موجود شکل می‌گیرند و بدون این تضاد وجود نخواهند داشت.

اصل عمومیت: جنبش‌ها معمولاً حول ارزش‌های جهانی مانند حقوق بشر، آزادی و رفاه جمعی شکل می‌گیرند (تورن، ۱۴۰۱: ۴۵).

این اصول سه‌گانه چارچوبی جامع برای درک ماهیت، جهت‌گیری و تحول جنبش‌های اجتماعی ارائه می‌دهند (گی‌روشه، ۱۳۶۶: ۱۶۷). تورن همچنین بر اهمیت «تاریخیت» (درک فرایندهای اجتماعی و فرهنگی حاکم) در شکل‌گیری جنبش‌ها تأکید می‌کند؛ برای مثال، آگاهی از نابرابری‌ها در نظام آموزشی می‌تواند به ظهور جنبش‌های حقوق مدنی منجر شود (Touraine, 1985: 749). درنهایت، تورن جنبش‌های اجتماعی را نه پدیده‌های استثنایی، بلکه بخشی از پویایی‌های جاری جوامع می‌داند که نقش کلیدی در تغییرات اجتماعی ایفا می‌کنند (تورن، ۱۴۰۱: ۴۵).

هابرماس^۱ (۱۳۸۴) جنبش‌های اجتماعی را به‌عنوان مرز و حائل بین «زیست‌جهان»^۲ (جهان زندگی روزمره و ارزش‌های انسانی) و «سیستم» (نهادهای بوروکراتیک و عقلانیت ابزاری^۳) در نظر می‌گیرد. از دیدگاه او جنبش‌های اجتماعی نه تنها از زیست‌جهان در برابر تسلط سیستم محافظت می‌کنند، بلکه تلاش دارند تا با سیستم‌های حاکم مقابله کنند. هابرماس معتقد است که جنبش‌های اجتماعی نوین به‌عنوان واکنشی به روند «شیء‌وارگی»^۴ (تبدیل مفاهیم و روابط انسانی به اشیای کنترل‌شونده) ظهور کرده‌اند و هدفشان بازپس‌گیری عاملیت انسانی و تقویت هویت اجتماعی در برابر نیروهای نظام‌مند

است.

هابرماس جنبش‌های اجتماعی را به دو گروه عمده تقسیم می‌کند:

جنبش‌های راهایی‌بخش: این جنبش‌ها بر عدالت اقتصادی و کاهش نابرابری‌های ساختاری تمرکز دارند و ریشه در تضادهای طبقاتی و اقتصادی دارند. نمونه‌هایی مانند جنبش‌های سوسیالیستی و جنبش زنان در این دسته قرار می‌گیرند.

جنبش‌های مقاومتی: این جنبش‌ها بر مسائل هویتی، فرهنگی و زیست‌محیطی متمرکز هستند و اهدافی مانند حفظ ارزش‌های فرهنگی، پایداری محیط‌زیست^۵ و دفاع از حقوق اقلیت‌ها را دنبال می‌کنند. نمونه‌هایی مانند جنبش حقوق مدنی سیاه‌پوستان و جنبش سبزها در این دسته جای می‌گیرند.

هابرماس به‌ویژه بر جنبش زنان تأکید می‌کند و معتقد است که این جنبش علاوه‌بر مقابله با سرکوب‌های سیستماتیک پدرسالارانه در پی از میان برداشتن اشکال عینی و ذهنی سلطه مردسالاری است. هدف این جنبش ایجاد فضایی برای گفت‌وگو و تعامل بدون سلطه مردانه است (هابرماس: ۱۳۸۴، ۷۸-۹۱).

ملوچی^۶ معتقد است که در جوامع پیچیده معاصر، شکافی اساسی بین نظام‌های نهادی (سیستم‌های رسمی تصمیم‌گیری) و جامعه مدنی وجود دارد. این شکاف ناشی از ناتوانی نظام‌های رسمی در پاسخ‌گویی به نیازها و اشکال نوظهور کنش اجتماعی است که از بطن جامعه شکل می‌گیرند (ملوچی، ۱۳۸۷: ۱۴۱). به‌عقیده او جنبش‌های اجتماعی در دل جامعه مدنی پدید می‌آیند و اهدافشان فراتر از مطالبات مادی یا طبقاتی است. این جنبش‌ها بر ارتقای دموکراسی، بیان هویت‌های فردی و جمعی و کسب شناسایی^۷ و استقلال تمرکز دارند (مشیرزاده، ۱۳۸۱: ۲۰۱-۲۰۳).

ملوچی جنبش‌های اجتماعی را به‌عنوان میانجی‌هایی می‌داند که تلاش می‌کنند شکاف بین جامعه مدنی و

¹ Habermas

² Lifeworld

³ Instrumental Rationality

⁴ Reification

⁵ Environmental Sustainability

⁶ Melucci

⁷ Recognition

عرصه عمومی می‌شوند و با اقتدار سیاسی رویارویی می‌کنند (ملوچی، ۱۳۸۷: ۱۵۳-۱۵۴).

کاستلز (۱۳۸۴) جنبش‌های اجتماعی را به‌عنوان کنش‌های جمعی هدفمند تعریف می‌کند که قادر هستند ارزش‌ها و نهادهای اجتماعی را تغییر دهند، صرف‌نظر از اینکه به پیروزی یا شکست منجر شوند. او جنبش‌های اجتماعی را عوامل مؤثری در تحولات اجتماعی می‌داند و دو ویژگی کلیدی برای آنها برمی‌شمارد:

ساخت معنا و هویت: جنبش‌ها نه‌تنها به دنبال اهداف خاص هستند، بلکه از طریق فرایندهای جمعی، هویت‌های نوین ایجاد می‌کنند و رابطه خود با جامعه و نهادهای آن را بازتعریف می‌کنند.

زمینه تاریخی و شبکه اجتماعی: هر جنبش در بستر خاصی از شرایط تاریخی و اجتماعی شکل می‌گیرد و این بستر بر نحوه شکل‌گیری و موفقیت یا شکست جنبش تأثیر می‌گذارد.

کاستلز سه نوع هویت را در جنبش‌های اجتماعی شناسایی می‌کند:

هویت مشروعیت‌بخش^۴: این هویت توسط نهادهای حاکم شکل می‌گیرد تا سلطه خود را تثبیت و توجیه کند.

هویت مقاومت^۵: این هویت توسط کنشگرانی شکل می‌گیرد که در شرایط سلطه قرار دارند و به‌عنوان واکنشی به بی‌عدالتی‌ها بر مبارزه و اعتراض تأکید می‌کند.

هویت برنامه‌دار^۶: این هویت زمانی شکل می‌گیرد که کنشگران با استفاده از عناصر فرهنگی موجود، هویت جدیدی می‌سازند که نه‌تنها موقعیت خود را بازتعریف می‌کند، بلکه به سمت تغییر ساختارهای اجتماعی حرکت می‌کند.

کاستلز معتقد است که هویت برنامه‌دار منجر به شکل‌گیری سوژه‌های اجتماعی می‌شود که می‌توانند عامل تغییرات ساختاری در جامعه باشند. در جامعه شبکه‌ای، جنبش‌های اجتماعی بیشتر براساس هویت‌های مقاومت و برنامه‌دار شکل

ساختارهای سیاسی رسمی را کاهش دهند و فرایند مشارکت سیاسی را گسترش دهند. او تأکید می‌کند که جنبش‌ها به‌طور ذاتی نمی‌توانند در فرایندهای سیاسی موجود جذب شوند؛ زیرا مرزهای سیستم‌های موجود را به چالش می‌کشند. به‌جای انطباق با نظام نهادی، جنبش‌ها به دنبال ایجاد فضای عمومی جدیدی فراتر از ساختارهای موجود هستند (ملوچی، ۱۳۸۷: ۱۴۱).

ویژگی اصلی جنبش‌های اجتماعی جدید، ساخت هویت جمعی است که شامل سه بعد اساسی می‌شود:

چارچوب‌های شناختی^۱: تعریف اهداف، ابزارها و عرصه‌های کنش.

روابط بین بازیگران: فعال‌سازی تعاملات متقابل میان اعضا.

سرمایه‌گذاری عاطفی^۲: ایجاد همبستگی و تعریف هویت شخصی و جمعی (مشیرزاده، ۱۳۸۱: ۲۰۱-۲۰۳).

ملوچی همچنین بر نقش شبکه‌های شناور^۳ نام‌حسوس در شکل‌گیری جنبش‌ها تأکید می‌کند. این شبکه‌ها از طریق انتقال تجربیات زندگی و خلق هویت‌های جمعی در بستر زندگی روزمره عمل می‌کنند. جنبش‌ها به‌دلیل ماهیت غیردائمی و عضویت‌های شناور، قدرت خود را حفظ می‌کنند و به‌ندرت به‌صورت کاملاً مرئی ظهور می‌کنند (نش، ۱۳۸۴: ۱۶۸-۱۷۱).

جنبش‌های اجتماعی در جوامع مدرن به‌عنوان واقعیت‌های دائمی و پایدار عمل می‌کنند و در چرخه‌های بسیج سیاسی ظهور می‌یابند. حتی در دوره‌های نهفتگی، جنبش‌ها به فعالیت‌های فکری و بازاندیشی درون‌گروهی ادامه می‌دهند که پایه‌گذار تحولات آینده هستند (دلپورتا و دیانی، ۱۳۸۳: ۳۸).

ملوچی الگوی دو وضعیتی را برای جنبش‌ها مطرح می‌کند:

وضعیت پنهان: شبکه‌های کوچک در زندگی روزمره به‌صورت پنهانی فعال هستند و الگوهای فرهنگی جدید را آزمایش می‌کنند.

وضعیت آشکار: جنبش‌ها در مواجهه با مسائل خاص وارد

⁴ Legitimizing Identity

⁵ Resistance Identity

⁶ Project Identity

¹ Cognitive Frameworks

² Emotional Investment

³ Floating Networks

می‌گیرند. به‌ویژه جنبش‌های زنان نمونه‌ای از هویت برنامه‌دار هستند که می‌توانند به سوژه‌هایی فعال و مؤثر در تغییرات اجتماعی تبدیل شوند (کاستلز: ۱۳۸۴، ۲۰-۲۹).

جدول ۲- شمای کلی از نظریه جنبش‌های اجتماعی جدید

Table 2- Social movements theory schema

توضیحات تکمیلی	رابطه با ساختارهای قدرت	نقش هویت	اهداف جنبش‌ها	مفاهیم کلیدی	نظریه پرداز
تورن بر نقش کنش جمعی و تاریخ‌مندی تأکید دارد و جنبش‌ها را به‌عنوان ابزاری برای تغییر الگوهای فرهنگی مسلط می‌داند.	جنبش‌ها در برابر ساختارهای قدرت مقاومت می‌کنند و به دنبال تغییر آنها هستند.	هویت جمعی	تغییر یا اصلاح الگوهای فرهنگی مسلط	کنش جمعی، تاریخ‌مندی، الگوهای فرهنگی مسلط	آلن تورن
هابرماس جنبش‌ها را به‌عنوان مرزی بین زیست‌جهان (زندگی روزمره) و سیستم (نهادهای بوروکراتیک) می‌داند و بر مقاومت در برابر سلطه سیستم‌ها تأکید می‌کند.	جنبش‌ها به‌عنوان میانجی بین زیست‌جهان و سیستم عمل می‌کنند و ساختارهای قدرت را به چالش می‌کشند.	هویت‌های فردی و جمعی به‌عنوان ابزاری برای مقاومت در برابر سلطه	زیست‌جهان در برابر تسلط سیستم و بازپس‌گیری عاملیت انسانی	زیست‌جهان، سیستم، شیء وارگی، عقلانیت ابزاری	هابرماس
ملوچی بر شبکه‌های شناور و هویت جمعی تمرکز دارد و جنبش‌ها را به‌عنوان فرایندی برای ایجاد تغییرات فرهنگی و اجتماعی از طریق کنش‌های جمعی می‌داند.	جنبش‌ها به‌جای انطباق با ساختارهای قدرت به دنبال ایجاد فضایی عمومی‌جدیدی فراتر از آنها هستند.	هویت جمعی به‌عنوان هسته اصلی جنبش‌ها و ابزاری برای تغییرات اجتماعی	ایجاد هویت‌های جدید و تغییرات فرهنگی از طریق کنش‌های جمعی آشکار	شبکه‌های شناور، هویت جمعی، دوره‌های نهفتگی و آشکار	ملوچی
کاستلز بر هویت‌های مقاومت و برنامه‌دار تأکید می‌کند و جنبش‌ها را به‌عنوان ابزاری برای تغییر ساختارهای اجتماعی در جامعه شبکه‌ای می‌داند.	جنبش‌ها در جامعه شبکه‌ای، ساختارهای قدرت را به چالش می‌کشند و به دنبال دگرگونی اجتماعی هستند.	هویت‌های مقاومت و برنامه‌دار به‌عنوان ابزاری برای تغییرات ساختاری	تغییر ساختارهای اجتماعی از طریق هویت‌های مقاومت و شبکه‌ای	هویت، مشروعیت‌بخش، هویت مقاومت، هویت برنامه‌دار، جامعه شبکه‌ای	کاستلز

روش پژوهش

این مطالعه با استفاده از روش تحلیل مضمون^۱ انجام شده است. تحلیل مضمون فرایندی انعطاف‌پذیر برای شناسایی الگوها و مضامین در داده‌های کیفی است. این روش داده‌ها را

خلاصه، سازمان‌دهی و تفسیر می‌کند و در تحقیقات کیفی نقش اساسی دارد. این روش فرایندی ساختاریافته برای تحلیل داده‌های متنی است که هدف آن تبدیل داده‌های پراکنده و متنوع به داده‌های عمیق و تفصیلی است. تحلیل مضمون بر شناسایی و تفسیر معنای خاصی که از کلمات، جملات، یا پاراگراف‌ها استخراج می‌شود، تمرکز دارد و در سه مرحله

¹ Thematic Analysis

تجزیه و توصیف متن، تشریح و تفسیر متن و ادغام و یکپارچه‌سازی مجدد متن انجام می‌پذیرد (Attride-Stirling, 2001). قبل از تجزیه و توصیف داده‌ها محققان چندین بار متن داده‌ها را بررسی می‌کنند تا با تسلط کامل مضامین را استخراج کنند. در روند جمع‌آوری داده‌ها به تجزیه و تحلیل قابلیت اطمینان، اعتبار، تأییدپذیری توجه شده است (Clarke, 2019).

در این رویکرد، پژوهشگر از استفاده از طبقات از پیش تعیین شده اجتناب می‌کند و براین اساس، این امکان فراهم می‌شود که طبقات و مفاهیم آنها به‌طور طبیعی از داده‌ها استخراج شوند. درواقع پژوهشگر تمرکز خود را بر روی داده‌ها قرار می‌دهد تا به درک عمیق‌تر و بینش جامع‌تری دست یابد. فرایند تحلیل داده‌ها معمولاً با مطالعه مکرر متن آغاز می‌شود که هدف آن کسب بینش‌های کلی و شناخت اولیه از محتوای موجود است. در این مرحله، متن به دقت و کلمه‌به‌کلمه بررسی می‌شود و کدها (مفاهیم اصلی) استخراج می‌شوند. این فرایند به‌طور مداوم از استخراج کدها تا مرحله نام‌گذاری آنها ادامه دارد. پس‌ازآن، باتوجه به شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود بین کدها، آنها در طبقات مختلف دسته‌بندی می‌شوند؛ درنهایت، برای هر مفهوم استخراج‌شده شواهدی از داده‌ها به‌صورت نقل‌قول‌های مستقیم ارائه می‌شود تا صحت و دقت طبقات و کدهای استخراج‌شده تأیید شود. این فرایند کمک می‌کند تا تحلیل داده‌ها به‌صورت دقیق، ساختاریافته و منطبق با محتوای واقعی داده‌ها انجام شود (Hsieh & Shannon, 2005: 1281).

مشارکت‌کنندگان در این مطالعه ۸ نفر از زنانی بودند که سابقه حضور در جنبش زن زندگی آزادی سال ۱۴۰۱ و زندانی شدن را داشتند. سن این زنان از ۲۶ الی ۵۳ بود. نمونه‌گیری نیز به‌صورت هدفمند و به روش زنجیره‌ای بود که مشارکت‌کننده اول که سابقه بازداشت به دلیل شرکت در این جنبش را داشت و ازطریق یکی از دوستان محقق معرفی شده بود، اقدام به معرفی دو نفر دیگر کرد و ازطریق آنها به سایر

مشارکت‌کنندگان رسیدیم. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق از نوع مصاحبه نیمه‌ساختاریافته^۳ بود؛ زیرا گفتمان‌های تفسیری در تمامی رویکردهای تفسیرشناسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. به‌گونه‌ای که بدون به‌کارگیری روش‌شناسی دقیق برای مطالعه شرکت‌کنندگان و تحلیل گفتارهای آنها تصور وجود و پیشرفت این جریان‌های فکری به دشواری میسر می‌شود. پرسش و گوش‌دادن به دیگران نه تنها ما را با آنچه که افراد می‌دانند آشنا می‌سازد، بلکه احساسات و باورهای آنها را نیز روشن می‌کند. این فرایند پرسشگری و شنیدن، همان الگوی بنیادین مصاحبه است که در آثار مختلف به آن تأکید شده است (Mack & Woodsong, 2005: 241).

داده‌های جمع‌آوری‌شده شامل گفت‌وگوهای ضبط‌شده با استفاده از دستگاه ضبط صوت بودند. برای ایجاد فضای امن و اعتماد میان پژوهشگر و شرکت‌کنندگان، اقدامات خاصی انجام شد. با استفاده از تکنیک‌های اعتمادسازی، برقراری روابط مثبت و اطمینان‌بخشی به شرکت‌کنندگان درخصوص حفظ محرمانگی و رازداری اطلاعات شخصی، فرایند جمع‌آوری اطلاعات صورت گرفت. مصاحبه‌ها زمانی انجام شد که این زنان در خارج از زندان بودند. قبل از مصاحبه ابتدا ازطریق تماس تلفنی با هرکدام از مشارکت‌کنندگان پس از معرفی و صحبت درخصوص پژوهش و هدف این پژوهش و اعتمادسازی (اگرچه به‌سختی رخ داد)، مکان مصاحبه که نزدیک‌ترین کتابخانه محل سکونت مشارکت‌کننده بود، تعیین و مصاحبه انجام شد و هرکدام از مصاحبه‌ها در حدود ۲ ساعت طول کشید و تا زمانی مصاحبه ادامه داشت که یا سوالی برای پرسیدن نبود یا مشارکت‌کننده حرفی برای گفتن نداشت.

مصاحبه‌ها در این تحقیق به‌صورت عمیق انجام شده‌اند؛ زیرا این نوع مصاحبه‌ها به دلیل انعطاف‌پذیری و قابلیت استخراج جزئیات بیشتر، مناسب‌ترین روش برای تحقیقات کیفی به شمار می‌آیند. همچنین زمانی که مصاحبه‌ها مطابق اصول صحیح انجام شود، اعتبار داده‌های پژوهش را تقویت

¹ Predefined categories

² Evidence

³ Semi-Structured Interview

می‌کند (Hsieh & Shannon, 2005: 1281). همچنین برای ارزیابی مقبولیت داده‌ها، که مشابه روایی و پایایی در تحقیقات کمی است، معیارهایی برای سنجش کیفیت داده‌ها به کار گرفته شد. به‌منظور ارتقای مقبولیت داده‌ها از روش‌های

مختلفی استفاده شد: برقراری ارتباط مؤثر و اختصاص زمان کافی برای مصاحبه، ترکیب روش‌های مختلف گردآوری داده‌ها (مصاحبه، مشاهده)، انتقال‌پذیری، ممیزی همکاران و درنهایت تأیید مشارکت‌کنندگان انجام شد.

جدول ۳- مشخصات مشارکت‌کنندگان

Table 3- Participants characteristic

وضعیت تأهل	تحصیلات	سن	بخش‌های کدگذاری شده	نام مشارکت‌کنندگان
مجرد	کاردانی	۲۶	۴۳	نادیا
متأهل	کارشناسی	۳۵	۳۸	مرضیه
متأهل	دیپلم	۵۳	۴۳	فرحناز
مجرد	کارشناسی ارشد	۲۳	۳۴	فاطمه
متأهل	کاردانی	۲۸	۳۱	سحر
مجرد	کاردانی	۳۳	۳۸	سارا
متأهل	کارشناسی	۳۶	۴۴	زهرا
متأهل	کاردانی	۳۵	۲۸	بتول

شیوه تحلیل داده‌ها

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق از نرم‌افزار MAXQDA2020 استفاده شد که به‌ویژه به دلیل مزایای آن در پردازش و تحلیل داده‌های کیفی انتخاب شد. پژوهشگران به‌طور کلی در تحلیل داده‌ها از دو رویکرد اصلی استفاده می‌کنند: تحلیل داده‌ها توسط پژوهشگر و تحلیل با استفاده از نرم‌افزارهای خاص. در این تحقیق به‌منظور تسهیل فرایند و افزایش دقت در طبقه‌بندی داده‌ها استفاده از نرم‌افزار انتخاب شده است.

یکی از مراحل ابتدایی در تحلیل داده‌ها مفهوم‌سازی است. مفهوم‌سازی فرایندی است که در آن داده‌های جمع‌آوری شده به اجزای کوچک‌تر تقسیم می‌شوند و برای هر بخش یک نام یا مفهوم خاص در نظر گرفته می‌شود. این تقسیم‌بندی می‌تواند شامل جملات، پاراگراف‌ها یا حتی کلمات خاص باشد که به‌طور دقیق‌تر معنای داده‌ها را منعطف و به فهم بهتر آنها کمک می‌کند. پس‌از آن، مقوله‌پردازی آغاز می‌شود که در

این مرحله داده‌های مختلف به مقوله‌های بزرگ‌تر و مرتبط‌تر با یکدیگر طبقه‌بندی می‌شوند. هدف از مقوله‌پردازی، شناسایی روابط و ارتباطات میان مفاهیم مختلف است تا درک بهتری از پدیده‌های مطالعه‌شده حاصل شود. این فرایند درنهایت منجر به ایجاد مقوله‌هایی می‌شود که می‌توانند توضیح‌دهنده مسائل مختلف در داده‌های پژوهش باشند.

در روش‌های مختلف تحلیل داده‌ها پژوهشگر می‌تواند رویکردهای متفاوتی را پیش گیرد. یکی از این روش‌ها تحلیل سطر به سطر داده‌ها است که در آن پژوهشگر به دقت عبارت به عبارت داده‌ها را بررسی و سعی می‌کند تا مفاهیم یا ایده‌های مهم موجود در هر جمله را استخراج کند. در روش دیگری، کدگذاری جملات و پاراگراف‌ها صورت می‌گیرد و پژوهشگر به دنبال ایده‌های کلیدی می‌گردد که در قالب جملات و پاراگراف‌ها قرار دارند و به هر کدام یک نام مشخص داده می‌شود؛ درنهایت، پژوهشگر می‌تواند با تجزیه و تحلیل کلی داده‌ها پاسخ به سؤالاتی از جمله

(Creswell, 2003: 221). در این مسیر ۲۹۴ کد اولیه، ۵۱ مفهوم، ۱۶ مضمون اولیه و درنهایت ۷ مضمون اصلی مشخص شدند.

یافته‌ها

یافته‌های این تحقیق به‌طور کلی پس از ثبت و تحلیل منتهی به یک ابرمضمون با عنوان کنشگری زن‌محور شده که از ۲۹۴ کد اولیه، ۵۱ مفهوم، ۱۶ مضمون اولیه و درنهایت ۷ مضمون اصلی بر ساخت شده است.

«چه چیزی در حال وقوع است؟» را بررسی کند و تفاوت‌های موجود میان داده‌ها را شناسایی کند.

معیار اصلی در تحلیل داده‌ها در این تحقیق، دقت در تفکیک مفاهیم و بررسی روابط بین آنها است؛ زیرا این فرایند به‌طور مستقیم بر درک بهتر پژوهشگر از پدیده‌ها و نتایج تحقیق تأثیر می‌گذارد (لیندلف و تیلور، ۱۳۹۶: ۱۱۵)؛ بنابراین، تحلیل دقیق داده‌ها و استفاده از روش‌های مختلف کدگذاری و مقوله‌پردازی می‌تواند به نتایج معتبر و دقیق‌تری منجر شود

جدول ۴- جدول مفهومی (فرایند استخراج مضامین)

Table 4- Extracted themes

مضامین اولیه	مضامین اصلی
باور به توانایی زنان	باور به کنش‌های زنان
باور به حضور زنان در جامعه	
جنبشی زن‌محور	
چالش‌های دائمی	چالش‌های دائمی
عادی‌شدن مسئله بی‌حجابی	
اثرگذاری اعتراض	سرمایه اکتسابی از کنش اعتراضی
استقلال فعالیت‌های جنبشی	
کسب منزلت اجتماعی	
باور به آلترناتیو سیاسی	آلترناتیو سازی در پرتو بی‌اعتمادی
بی‌اعتمادی نهادی	
روش‌های مبارزاتی	روش‌های مبارزاتی
بایسته‌های سیاسی	الزامات سیاسی_فرهنگی
بایسته‌های فرهنگی_اجتماعی	
ناامیدی از آینده	
چالش‌های اقتصادی فراگیر	افول امید در جامعه

می‌شوند.

باور به کنش‌های زنان

در نظر پاسخ‌گویان تحقیق حاضر، باور به کنش‌های زنان اشاره‌ای است به توانمندی و اعتماد به نقش اجتماعی و کنشگری زنان و زن‌محور بودن جنبش و همراهی کردن مردان؛ دراین‌باره فرحناز با اشاره به مشارکت اجتماعی زنان می‌گوید: «در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت می‌کنم و به اهمیت

با تحلیل خط‌به‌خط و بررسی دقیق متن مصاحبه‌های تحقیق، مفاهیم، مقوله‌های فرعی و اصلی و درنهایت مقوله هسته در طی فرایند دقیق و طولانی مفهوم‌پردازی و ارائه شد؛ درنهایت مقوله هسته با عنوان کنشگری زن‌محور از ۷ مقوله اصلی، ۱۶ مقوله فرعی و ۲۹۴ مفهوم بر ساخت شد که در جدول ۴ نشان داده شده است. در ادامه مقولات اصلی و هسته پژوهش به جهت توصیف خط سیر ذهنیت زنان معترض از علل و پیامدهای کنش‌های اعتراضی شرح داده

کار گروهی و جمعی اعتقاد دارم؛ به همین دلیل قادر به نادیده گرفتن وضعیت موجود نیستم.»

درواقع این باور اشاره‌ای است به مرحله‌ای از تغییر در نگرش زنان از پنهان‌بودن و در خانه ماندن به کنشگری در عرصه اجتماعی و برای خود زندگی کردن و نشان‌دادن توانایی‌های خود به ساختار یا جمعیت مردانه جامعه که او را همیشه نادیده گرفته‌اند. مرضیه با اشاره به لزوم اعتماد به توانایی زنان باور خویش را از این اعتمادسازی این‌گونه بیان می‌کند:

«قدرت زنان هیچ‌گاه کمتر از مردان نبوده و می‌توان به آنان اعتماد کرد. آنان توانایی تغییر وضعیت موجود را دارا هستند و جامعه مردسالار باید به این حقیقت آگاه شود.»

همچنین این باور اشاره دارد به زنانه‌بودن جنبش و اینکه این زنان بودند که در این جنبش نقش فعالی را ایفا کردند. زهرا با اشاره به زنانه‌بودن جنبش، باور خویش را از این اعتمادسازی این‌گونه بیان می‌کند:

«این جنبش به‌طور عمده زن‌محور بود. درواقع این زنان بودند که نخستین اعتراضات را آغاز کردند و مردان نیز با مشاهده حضور زنان، اعتمادبه‌نفس یافتند و به مشارکت در این جنبش ترغیب شدند.»

چالش‌های دائمی

زنان تحقیق باور به وجود چالش‌های دائمی نسبت به خود دارند و آن را ناشی از «زن‌بودن» خود می‌دانند. آنها معتقدند زنان در کشور ایران در تمامی حوزه‌های قضایی، شغلی، تحصیلی و حتی نوع پوشش محدودیت دارند و نابرابری بین مردان و زنان در این حوزه‌ها زیاد است. سارا با اشاره به این موضوع می‌گوید:

«از دوران کودکی بر من ظلم روا داشته شد. گویی من به دنیا آمده بودم تا والدینم قدرت خود را از طریق زورگویی و محدود کردن من به نمایش بگذارند؛ زیرا نمی‌توانستند چنین رفتاری با برادرانم داشته باشند. در بسیاری از مواقع به خود می‌گفتم کاش زن نبودم.»

بتول نیز در این باره می‌گوید:

«اولی ما برای حاکمیت به‌عنوان یک مسئله محسوب

می‌شویم؛ به ما به چشم یک مشکل نگاه می‌کنند.»

ذهنیت زنان در این حوزه ناشی از تجربه مشترک زنان از مسائل مشترک در زیستن خود در جامعه است که یک فهم مشترکی را بین آنها از درک شرایط یکدیگر ایجاد می‌کند. فاطمه در این حوزه می‌گوید:

«ازدواج کردم تا از فشار خانواده رهایی یابم؛ اما در عوض اسیر مردی شدم که به زورگویی پرداخته و اجازه نداشتم بدون اطلاع او از خانه خارج شوم.»

سرمایه اکتسابی از کنش اعتراضی

رضایت از عملی اعتراضی به حالتی گفته می‌شود که معترضین می‌دانند اعتراض آنها نتیجه‌ای داشته است و عمل اعتراضی آنها تأثیرگذار بوده است، هرچند که محدود باشد. همچنین حمایت جامعه از این نوع اعتراض و تشویق و تحسین شدن از طرف دیگران نوعی منزلت اجتماعی را به معترضین می‌دهد. نادیا با اشاره به این موضوع می‌گوید:

«برای من همین که آگاه هستم سختگیری‌ها نسبت به حجاب پس از این اعتراضات کاهش یافته است، کافی است.»

سحر نیز بیان می‌کند:

«در گذشته از اینکه بدون حجاب در مکان‌های عمومی حاضر شوم، می‌ترسیدم؛ اما پس از این اعتراضات دیگر بدون ترس در هر مکانی که بخواهم حاضر می‌شوم. این مسئله برای مردم عادی شده است و گاهی اوقات از سوی مردم مورد تأیید قرار می‌گیرم. در گذشته می‌ترسیدم که بدون حجاب در مکان عمومی حاضر شوم؛ اما بعد از این اعتراضات دیگر بدون ترس در هر مکانی که می‌خواهم حاضر می‌شوم. برای مردم عادی شده است و گاهی اوقات از طرف مردم مورد تأیید قرار می‌گیرم.»

زهرا نیز می‌گوید:

«وضعیت به جایی رسیده است که تقریباً برای ۵۰ درصد جامعه نوع پوشش زنان عادی شده و دیگر هیچ‌کس از نوع حجاب‌های متفاوت تعجب نمی‌کند. در حال حاضر، همین امر برای من کافی است.»

آلترناتیو سازی در پرتو بی‌اعتمادی

می‌گوید:

«در جنبش زن‌محور، ما روش اعتراضی خاص خود را داشتیم و هیچ تمایلی به خشونت نداشتیم؛ زیرا زنان عملاً به خشونت در اعتراضات اعتقادی ندارند. من نیز اعتراض خود را با برداشتن روسری نشان می‌دادم.»
اعتراض در جنبش‌های جدید یعنی دوری از خشونت و خسارت که راز ماندگاری جنبشی اعتراضی است. جنبش جدید تاکتیک‌های بدون خشونت را دنبال می‌کند و شبکه‌های اجتماعی نقش ویژه‌ای در ارائه این تاکتیک‌ها ایفا کردند. سحر می‌گوید:

«ما زنان اهل خشونت نیستیم؛ چراکه اگر خشونت داشتیم، راحت اعتراض‌مان تمام می‌شد. من دیگران را تشویق به اعتراض می‌کردم. به فرزندم می‌گفتم چه بر سر ما آمده.»

زهره نیز می‌گوید:

«همسرم موافق اعتراضات بود؛ اما اظهار می‌کرد که ممکن است آسیب ببیند. به همین دلیل، من اعتراض خود را از طریق گذاشتن پست و استوری در اینستاگرام نشان می‌دادم.»

الزامات سیاسی_فرهنگی

دموکراسی نه یک مفهوم ثابت انتزاعی بلکه شیوه‌ای برای حل مسائل مردم است. به اعتقاد آلن تورن (۱۴۰۱) دموکراسی چیزی جز برقراری اصول و شرایطی نیست که منجر به رعایت حق شهروندی، محدودکردن قدرت، حق نمایندگی مردم و شکوفاشدن سوژه شخصی شود و سوژه نیز باید خود باشد نه آن چیزی که برایش تعریف شده است (تورن، ۱۴۰۱: ۵۳)؛ براین اساس فاطمه می‌گوید:

«من دوست دارم که نوع پوشش و عقاید را خودم انتخاب کنم، نه اینکه با فشار به من تحمیل شود. همچنین باید در انتخاب دین خود آزاد باشم.»

دموکراسی یعنی احترام به تک‌تک افراد جامعه، نوع عقیده و پوشش آنها، زمینه شکوفاشدن افراد فراهم شود و پیوند بین آزادی و عدالت را برای شکل‌گیری هویت واقعی سوژه ایجاد کند. بتول می‌گوید:

«زمانی که حجاب اجباری شود، مقاومت در برابر آن

اعتماد به‌عنوان عامل تسهیل‌کننده روابط و تعاملات بشری و پیشرفت جامعه و مشروعیت حاکمیت است. از طرف دیگر، عدم اعتماد، خود حالت ذهنی مفید است که ما را در دوری‌جستن از سیستم‌ها یا افراد و سازمان‌های ناتوان و ناسالم، توانا می‌سازد. فرحناز با اشاره به این موضوع می‌گوید:

«مردم به توانایی حکومت در حل مشکلات خود شک دارند. آنها به فردی وطن‌پرست و دلسوز نیاز دارند که اداره کشور را در دست گیرد و اولویت اصلی او رفاه مردم کشورش باشد.»

اعتماد از دست‌رفته حالتی است که به‌صورت ذهنی و نیز عینی شبکه ارتباط و اعتماد در تمامی سطوح جامعه فرسوده می‌شود و شرایطی را ایجاد می‌کند که بی‌تفاوتی و عدم مشارکت در تصمیمات کلان حکومت را ایجاد می‌کند. مردم باور دارند که برای حل مشکلات نیاز به تغییر نظام سیاسی است. دراین خصوص زهره می‌گوید:

«دیگر نمی‌توان به جریان مذهبی کشور و آرمان‌های آنها اعتماد کرد. مسئولان کشور از توانایی لازم برای مدیریت امور برخوردار نیستند.»

بتول نیز این‌چنین می‌گوید:

«مسئولان علاوه‌بر ناتوانی در حل مشکلات کشور، در فساد غرق شده‌اند و تنها به فکر منافع شخصی خود هستند.»

سحر دراین خصوص می‌گوید:

«مسئولان کشور تنها به فکر منافع شخصی خود هستند و تمام این دوندگی‌ها و لابی‌گری‌ها برای به دست آوردن پست‌های مختلف تنها به این دلیل است که خودشان به رفاه و منافع شخصی دست یابند. اصلاً به فکر مردم نیستند.»

روش‌های مبارزاتی

مقاومت مدنی استراتژی منازعه‌برانگیز فراسازمانی است که در آن جنبش‌های مردمی سازمان‌یافته از تاکتیک‌های مختلف عدم خشونت مانند اعتصاب، بایکوت، راهپیمایی، عدم همکاری، خودگردانی و مقاومت سازنده برای مبارزه با بی‌عدالتی شایع بدون تهدید یا خشونت استفاده می‌کنند. فاطمه براین‌اساس

بیشتر می‌شود و ریاکاری و دورویی افزایش می‌یابد. عقیده من برای خودم اهمیت دارد و باید برای دیگران نیز قابل احترام باشد، نه اینکه با عقیده من مقابله شود. مرضیه می‌گوید:

«من باید خودم افرادی را انتخاب کنم که واقعاً نماینده من باشند، نه اینکه نماینده حاکمیت برای اجرای سیاست‌های آن باشد.»

افول امید در جامعه

از دیدگاه جامعه‌شناختی «افول امید در جامعه» حالتی است که روابط اجتماعی ضعیف می‌شود و اعتماد بین افراد کاهش و احساس ناامیدی و یأس در میان مردم افزایش می‌یابد. این وضعیت می‌تواند به دلیل عوامل مختلف مانند تغییرات شدید اقتصادی، سیاسی و اجتماعی باشد که منجر به ازهم‌گسیختگی شبکه‌های اجتماعی و کاهش حس امنیت و ثبات در جامعه می‌شود. در فهم ذهنیت زنان، پژوهش حاضر نیز از یک ناامیدی شدید در میان آنان حکایت دارد. سارا گفت:

«پول کشور بی‌ارزش شده است و دیگر امیدی به آینده نداریم. از فقر و نداری به تنگ آمده‌ایم؛ درحالی‌که دولت‌ها سال‌هاست می‌گویند که همه‌چیز در حال بهبود است و اوضاع بهتر خواهد شد.»

نادیا می‌گوید:

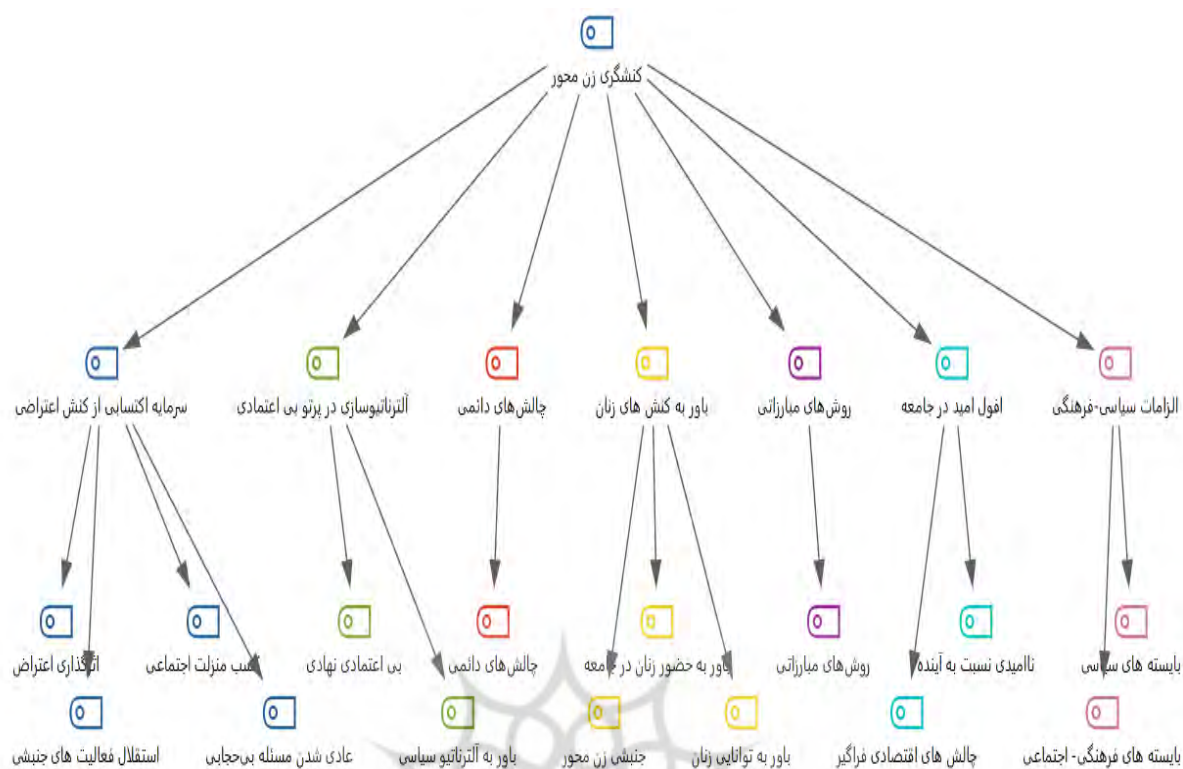
«دیگر امیدی به بهبود شرایط کشور، به‌ویژه در حوزه اقتصادی ندارم. اوضاع هر روز بدتر و بدتر می‌شود. هر مسئولی هم که بیاید، وضعیت تغییری نمی‌کند و قرار نیست کاری برای ما انجام دهد. نسل‌های بعد از ما نیز در شرایط سختی خواهند بود.»

کنشگری زن‌محور

تورن در کتاب بازگشت کنشگر خود (۱۴۰۰) کنشگری زن‌محور را «شخصی‌شدن سوژه» در فرایند تغییر اجتماعی می‌داند. «سوژه شخصی» چیزی نیست جز اراده انسانی به سوژه‌بودن؛ یعنی اراده انسان به ساختن تاریخ و جامعه خود. این اراده از خلال ساختن خویش‌ستن و مبارزه با استبداد و نابرابری ممکن می‌شود. سوژه انسانی به دنبال به رسمیت

شناخته‌شدن «حق سوژگی» است تا از این مسیر هویت خویش را بنا کند؛ سوژه شخصی به‌واسطه جنبش‌های اجتماعی جدید برای برپایی دموکراسی و جامعه آزاد می‌کوشد. ویژگی کانونی جنبش‌های اجتماعی جدید «فردشدگی» است؛ به این معنا که شرکت‌کنندگان در این جنبش‌ها نه به ندای حزب و نه به ندای ایدئولوژی یا سنت، بلکه به ندای درونی خود آری می‌گویند و هرکدام از آنها دلایل «شخصی» خود را برای حضور در جنبش دارند. این سوژه‌های شخصی در جریان ارتباطات آزاد اجتماعی همدیگر را پیدا می‌کنند و خواسته‌های مشابه، آنها را به‌وسیله این شبکه‌های ارتباطی به هم پیوند می‌دهد. آن‌چنان که مانوئل کاستلز^۱ (۱۴۰۲) می‌گوید کنشگری جدید را باید در پیوند با شبکه‌های اجتماعی و در جامعه شبکه‌ای تحلیل کرد.

¹ Castells



شکل ۱- چارت مفهومی تحقیق

Fig 1- Conceptual networks of themes

نتیجه

تغییرات اجتماعی تأکید می‌کند که در این جنبش به‌خوبی نمایان است.

بی‌اعتمادی گسترده زنان به نظام سیاسی و خواست تغییرات بنیادی، محرکی قوی برای سازمان‌دهی اعتراضات بوده است. این بی‌اعتمادی و تلاش برای ایجاد آلترناتیوهای جدید، مطابق با نظریه ملوچی است که شکاف میان نظام‌های رسمی و جامعه مدنی را عامل ظهور جنبش‌های اجتماعی می‌داند. همچنین هابرماس بر نقش این جنبش‌ها در بازپس‌گیری عاملیت انسانی و مقاومت در برابر سلطه سیستم تأکید می‌کند که در رفتار زنان معترض مشهود است.

روش‌های غیرخشونت‌آمیز زنان از جمله بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی و نمادهای فرهنگی مانند برداشتن حجاب، تأثیر عمیقی بر تداوم جنبش و تغییر نگرش عمومی گذاشته است. این رویکردها که نشان‌دهنده خلاقیت و هوشمندی در اعتراضات هستند، با دیدگاه کاستلز درباره نقش جنبش‌های اجتماعی در تغییر ارزش‌ها و نهادهای اجتماعی

این پژوهش با هدف درک ذهنیت زنان معترض زندانی در یزد و تحلیل علل و پیامدهای کنش‌های اعتراضی آنان انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که این جنبش با تمرکز بر تغییرات فرهنگی و اجتماعی به زنان امکان داده است تا هویت اجتماعی خود را بازتعریف کنند. باور به توانمندی زنان و نقش فعال آنان در جامعه نشان‌دهنده تغییرات نگرشی عمیقی است. این تغییر نگرش با نظریه فمینیستی تطابق دارد؛ زیرا بر بازنگری و اصلاح نابرابری‌های جنسیتی تأکید می‌کند و زنان را به‌عنوان کنشگرانی فعال در تغییر اجتماعی معرفی می‌کند.

چالش‌های دائمی زنان در جامعه مردسالار از جمله نابرابری‌های حقوقی و اجتماعی، منجر به شکل‌گیری حس همبستگی و هویت جمعی در میان آنان شده است. این وضعیت همان‌طور که تورن بیان می‌کند، ناشی از تلاش جنبش‌های اجتماعی برای مقابله با الگوهای فرهنگی مسلط است. همچنین کاستلز نیز بر اهمیت هویت مقاومت در ایجاد

همخوانی دارند. این روش‌ها توانسته‌اند پیامدهای اجتماعی و فرهنگی مهمی به همراه داشته باشند.

یکی از دستاوردهای مهم این جنبش، کاهش محدودیت‌ها در زمینه حجاب و تقویت اعتماد به نفس زنان بود که به نوبه خود بازتابی از موفقیت نسبی اعتراضات است. تون در نظریه خود تأکید دارد که جنبش‌ها با تغییر مسیرهای تاریخی، تحولات مهمی را در ساختارهای اجتماعی رقم می‌زنند که این یافته نیز در راستای دیدگاه او قرار دارد.

در نهایت این پژوهش بر «کنشگری زن محور» به عنوان هسته اصلی جنبش «زن، زندگی، آزادی» تأکید دارد. این جنبش با بهره‌گیری از ویژگی‌های جنبش‌های اجتماعی جدید، مانند تمرکز بر هویت فردی و جمعی و استفاده از روش‌های مدرن، الگویی برای تحولات اجتماعی و سیاسی آینده ارائه داده است. امید است این پژوهش به درک بهتر خواسته‌ها و تجربیات زنان معترض و حمایت از آنان کمک کند.

منابع فارسی

توحیدلو، س. (۱۴۰۲ الف). فراترکیب تحلیل‌های موجود درباره اعتراض‌های ۱۴۰۱ ایران. *جامعه‌شناسی ایران*، ۲۳ (۳)، ۱۷۹-۱۴۵.

توحیدلو، س. (۱۴۰۲ ب). بررسی نظری جنبش زندگی، اصلاحات یا لحظه انقلابی (براساس تجربه تولیدشده در اعتراضات ۱۴۰۱ ایران). *مطالعات جامعه‌شناختی (نامه علوم اجتماعی سابق)*، ۳۰ (۱)، ۲۹۳-۳۱۲.

تون، آ. (۱۴۰۰). بازگشت کنشگر (سلمان صادقی‌زاده، مترجم). ثالث.

تون، آ. (۱۴۰۱ الف). *جامعه‌شناسی جنبش‌های اجتماعی* (سلمان صادقی‌زاده و حسن ناصرخاکی، مترجمان). طرح نو.

تون، آ. (۱۴۰۱ ب). *دموکراسی چیست؟* (سلمان صادقی‌زاده، مترجم). ثالث.

جلانی‌پور، ح. و قنبری، س. (۱۴۰۳). واکاوی کنشگری زنان

در اعتراضات پاییز ۱۴۰۱ و پیامدهای آن بر جامعه و نظام سیاسی. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱۳ (۳)، ۲۸۷-۳۰۶.

جمیری، م. و کشاورز (بیضایی)، م. (۱۴۰۳). تحلیل جامعه‌شناختی ناآرامی‌های خشونت‌آمیز پاییز ۱۴۰۱. *جامعه‌شناسی سیاسی/انقلاب اسلامی*، ۲۹۷-۳۲۲.

دلپورتا، د. و ا. دینانی، م. (۱۳۸۳). *مقدمه‌ای بر جنبش‌های اجتماعی* (محمدتقی دلفروز، مترجم). کویر.

ریترز، ج. (۱۳۹۵). *نظریه‌های جامعه‌شناسی* (هوشنگ نائی، مترجم). نی.

روشه، گ. (۱۳۶۶). *تغییرات اجتماعی* (منصور وثوقی، مترجم). نی.

فلیک، ا. (۱۴۰۱). *درآمدی بر تحقیق کیفی* (هادی جلیلی، مترجم). نی.

کاستلز، م. (۱۴۰۲). *شبکه‌های خشم و امید* (مجتبی قلی‌پور، مترجم). مرکز.

کاستلز، م. و مارتین، ا. (۱۳۸۴). *گفتگوهای با مانوئل کاستلز* (حسن چاوشیان، مترجم). نی.

کریمی، ع. (۱۳۸۵). *جنبش‌های جدید اجتماعی و هویت با تأکید بر ایران*. تمدن اسلامی.

لیندلف، ت. آ. و تیلور، ب. س. (۱۳۹۶). *روش‌های پژوهش کیفی در علوم اجتماعی* (عبدالله گیویان، مترجم). چاپ سوم. همشهری.

مشیرزاده، ح. (۱۳۸۱). *درآمدی نظری بر جنبش‌های اجتماعی*. پژوهشکده امام خمینی.

مشیرزاده، ح. (۱۳۸۳). *از جنبش تا نظریه اجتماعی، تاریخ دو قرن فمینیسم*. چاپ سوم. شیرازه.

ملوچی، آ. (۱۳۸۷). ابعاد نوین جنبش‌های نوین اجتماعی. در انریک لارنا، هانک جانستون و ژوزف گاسفیلد (ویراستاران)، *جنبش‌های نوین اجتماعی* (محمد سروریان و علی صبحدل، مترجمان). پژوهشکده مطالعات راهبردی.

نش، ک. (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی سیاسی معاصر* (محمدتقی دلفروز، مترجم). کویر.

هابرماس، ی. (۱۳۸۴). *نظریه کنش ارتباطی: جهان زیست و نظام (کمال پولادی، مترجم)*. مؤسسه انتشاراتی روزنامه ایران.

References

- Afary, J., & Anderson, K.B. (2023). Woman, life, freedom: The origins of the uprising in Iran. *Dissent*, 70(1), 82-98. https://www.dissentmagazine.org/online_articles/women-life-freedom-iran-uprising-origins/
- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: An analytic tool for qualitative research. *Qualitative Research*, 1(3), 385-405. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/146879410100100307>
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4), 589-597. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- Castells, M. (2023). *Networks of outrage and hope* (Mojtaba Gholipour, Trans.). Markaz Publishing. [In Persian]. <https://ketabchi.com/product>
- Castells, M., & Ince, M. (2005). *Conversations with manuel castells* (Hassan Chavoshian, Trans.). Ney Publishing. [In Persian]. <https://abanbooks.com/product>
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (Second ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. <https://us.sagepub.com/en-us/nam/research-design/book2250>
- Della Porta, D., & Diani, M. (2004). *An introduction to social movements* (Mohammadtaghi Delfrooz, Trans.). Kavir Publishing. [In Persian]. <https://hamysheh.com/Products/31555>
- Flick, U. (2022). *An introduction to qualitative research* (Hadi Jalili, Trans.). Ney Publishing. [In Persian]. <https://arvinbookstore.com/product>
- Gheytanchi, E., & Moghadam, V. N. (2014). Women, social protests, and the new media activism in the Middle East and North Africa. *International Review of Modern Sociology*, 40(1), 1-26. <https://www.jstor.org/stable/41420156>
- Habermas, J. (2005). *The theory of communicative action: Lifeworld and system* (Kamal Pouladi, Trans.). Iran Newspaper Publishing Institute. [In Persian]. <https://www.fardabook.com>
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1049732305276687>
- Jalailpour, H. R., & Ghanbari, S. (2024). Analyzing women's activism in the fall 2022 protests and its consequences for society and the political system. *Iranian Social Studies and Research*, 13(3), 287-306. [In Persian]. https://journal.ut.ac.ir/article_98457.html
- Jamiri, M., & Keshavarz (Beizaei), M. (2024). A sociological analysis of the violent unrest in autumn 2022. *Political Sociology of the Islamic Revolution*, 297-322. [In Persian]. https://www.psirj.ir/?_action=article&au=1301406&_au
- Karimi, A. (2006). *New social movements and identity with emphasis on Iran*. Islamic Civilization Publishing. [In Persian]. <https://www.noorlib.ir/book/view/2409>
- Lindolph, T. R., & Taylor, B. C. (2017). *Qualitative research methods in social science* (Abdullah Ghuan, Trans.). Third edition. Hamshahri Publishing House. [In Persian].
- Mack, N., Woodsong, C., Macqueen, K. M., Guest, G., & Namey, E. (2005). *Qualitative research methods: a data collector's field guide*. Family Health International Publications. North Carolina, USA. <https://www.fhi360.org/wp-content/uploads/2024/01/Qualitative-Research-Methods-A-Data-Collectors-Field-Guide.pdf>
- Melucci, A. (2008). *New dimensions of new social movements*. In E. Larna, J. Hank, & J. Gasfield (Eds.), *New Social Movements* (Mohammad Savorian & Ali Sabhdahl, Trans.). Strategic Studies Research Institute. [In Persian]. <https://www.ssri.ir>
- Meshirzadeh, H. (2002). *A theoretical introduction to social movements*. Imam Khomeini Research Institute. [In Persian]. <https://www.imam-khomeini.ac.ir/Book/ID/4513>
- Meshirzadeh, H. (2004). *From movement to social theory: A history of two centuries of feminism*. 3rd edition. Shiraze Publishing. [In Persian]. <https://www.shirazeh.com/product>
- Miller, J. B. (1976). *Toward a new psychology of women*. Beacon Press Publishing. <https://www.amazon.com/Toward-Psychology-Women-Baker-Miller/dp/0807029092>
- Naunov, M. (2024). The effect of protesters' gender on public reactions to protests and protest repression. *American Political Science Review*, 119(1), 1-17. <https://shorturl.at/fwRHW>
- Nash, K. (2005). *Contemporary political sociology* (Mohammadtaghi Delfrooz, Trans.). Kavir Publishing. [In Persian]. <https://www.ketabane.org/product>
- Ritzer, G. (2016). *Sociological theories* (Houshang Naeibi, Trans.). Ney Publishing. <https://www.fardabook.com> [In Persian].
- Rocher, G. (1987). *Social changes*, translated by Mansour Vosoqi, Tehran: Ney Publication. [In Persian].
- Touraine, A. (1985). An introduction to the study of social movements. *Social Research*, 52(4), 749-788. <https://www.jstor.org/stable/40970907>
- Touraine, A. (2021). *The return of the activist* (Salman Sadeghizadeh, Trans.). Selsele Publishing. [In Persian].

- analyses on the 2022 protests in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 23(3), 145-179. [In Persian]. <https://ensani.ir/fa/article/558855>
- Tohidlou, S. (2023). Theoretical study of life movement, reforms, or revolutionary moment (Based on the experience produced in the 2022 protests in Iran). *Sociological Studies*, 30(1), 293-312. [In Persian]. https://journals.ut.ac.ir/article_94484.html
- Persian]. <https://www.iranketab.ir/book/118388>
- Touraine, A. (2022). *Sociology of social movements* (Salman Sadeghizadeh & Hassan Naserkhaki, Trans.). Tarh-e No Publishing. [In Persian]. <https://www.iranketab.ir/book/114427>
- Touraine, A. (2022). *What is democracy?* (Salman Sadeghizadeh, Trans.). Selsele Publishing. [In Persian]. <https://www.iranketab.ir/book/118387>
- Tohidlou, S. (2023). A meta-synthesis of existing

